

SDAM
STRATEJİ DÜŞÜNCE VE ANALİZ MERKEZİ

**TÜRKİYE’DE MEDRESELER
VE
DİN EĞİTİMİ**

EYLÜL 2016

TÜRKİYE’DE MEDRESELER VE DİN EĞİTİMİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET _____	i
ABSTRACT _____	ii
ملخص _____	iii
PUXTE _____	iv
GİRİŞ _____	1
1. İSLÂM MEDENİYETİ’NİN KADİM EĞİTİM MÜESSESELERİ OLARAK “MEDRESELER” _____	2
1.1. MEDRESELERİN TARİHSEL SERÜVENİ _____	2
1.2. MEDRESELERDE OKUTULAN BAŞLICA İLİMLER _____	4
1.3. TÜRKİYE’DE İSLÂMÎ BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK ŞARK MEDRESELERİ _____	5
1.3.1. Şark Medreselerinin İşleyişi _____	6
1.3.2. Şark Medreselerinde Okutulan İlmî Eserler ve Eğitim Süresi _____	8
1.3.3. Şark Medreselerinde Bir Gün _____	10
1.4. GÜNÜMÜZDE FAALİYET YÜRÜTEN MEDRESELERİN SORUNLARI VE BAZI ÖNERİLER _____	11
2. CUMHURİYET’İN “DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME MERKEZLERİ” OLARAK İMAM-HATİP OKULLARI VE İLAHİYAT FAKÜLTELERİ _____	14
2.1. İMAM-HATİP OKULLARININ TARİHSEL SERÜVENİ _____	15
2.2. İLAHİYAT FAKÜLTELERİNİN TARİHSEL SERÜVENİ _____	17
2.3. İLAHİYAT FAKÜLTELERİNİN SORUNLARI VE ÖNERİLER _____	21
2.4. İMAM HATİP OKULLARININ SORUNLARI VE ÖNERİLER _____	24
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME _____	26
KAYNAKÇA _____	27

ÖZET

İslâm medeniyet ve ilim havzasında sistematik olarak teşekkül eden ilk eğitim kurumları olan medreselerin günümüzdeki sivil uzantıları ile Cumhuriyet Türkiye'sinde kurulan ve sayıları gün geçtikçe artan İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinin, dinî eğitim/din adamı yetiştirme noktasında hangi ölçülerde yeterli oldukları kamuoyunda tartışılan bir husustur.

Genelde İslâm dünyasının özelde ise Türkiye'nin eğitim sorunlarına yönelik medeniyet kodlarımızdan hareketle çözümler üretmek gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle İslâmî eğitim hususunda medrese ve din eğitimi veren okulların tarihsel alandan hareketle değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Raporumuz, yasal engellemelere ve her tür badireye rağmen varlığını sürdürmeyi başaran medreseler ile özellikle son yıllarda yoğun bir şekilde rağbet gören İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinin tarihsel serüvenlerini ve mevcut sorunlarını irdelemektedir.

ABSTRACT

It is a common discussion to compare the madrasahs which were formed systematically in the Islamic civilisation, and the Religious Vocational Schools and School of Teology formed in the Republican Period of Turkey and whose number is rising day by day in terms of their sufficiency in the point of religious education and raising reverends.

It is a need to produce solutions for the educational problems considering the civilisation codes of Muslim World and Turkey in particular. Within this context, it is significant to evaluate the schools training Islamic education in terms of historical field. This report examines the historical experience and the present problems of the madrasahs which face legal inhibition and misfortune and the Religious Vocational Schools and Schools of Teology whose number is rising in the last years.

ملخص

تقرير صدام حول المدارس التاريخية والمدارس الإسلامية الحديثة

المدارس التقليدية الإسلامية، في منطقة الأناضول، كانت في الماضي منتشرة، ثم بعد قيام العهد الجمهوري، حُرِبَتْ، فأنحصرت وقلَّ عددها، وكادت أن تندثر، ثم ما إن لبث الوقت، حتى بدأت الآن، في التوسع والانتشار مجدداً. كانت المدارس التقليدية في الماضي، تعتبر النواة الأولى، لنظام التعليمي الإسلامي، والحضارة الإسلامية، وأيضاً الكثير من المجالات العلمية الأخرى.

أما اليوم في تركيا، فمدارس الثانوية أو ما تعرف بمدارس "الأمامة والخطباء" وكذلك كليات العلوم الإسلامية أو ما تعرف "بالأهليات" تعتبر أمثداً وبعداً آخر لهذه المدارس التقليدية في حُقبَة العهد الجمهوري في العصر الحديث.

في هذا السياق يتم النقاش حول تأهيل هذه المدارس وقدرتها على تنشأة أجيال وعلماء المستقبل كما كانت تصنعه المدارس التقليدية من قبل.

يؤكد الباحثون على "أنه يجب تقديم حلول ومقترحات لهذه المؤسسات تجمع بين الحداثة والشريعة الإسلامية معاً، والحفاظ على هذه المؤسسات التي هي أهم وسائل انتشار حضارتنا الإسلامية في العالم الإسلامي عموماً وفي تركيا خاصة.

وانطلاقاً من هذه الظاهرة يجب تقييم المدارس التقليدية وامتدادتها الحديثة

وحول هذا الموضوع جاء تقرير "صدام" ليسلِّط الضوء على مسار المدارس التقليدية عبر التاريخ وانتشارها مجدداً بالرغم من كل العوائق التي كانت تواجهها والصعوبات.

كما يبحث التقرير وضع ثانوية "الأمة والخطباء" وكليات العلوم الإسلامية "الأهليات" ومسارهما التاريخي ومشاكلهما في يومنا هذا.

وفي النهاية يقدم التقرير الحلول المتعلقة بهذه القضية.

PUXTE

Di dema dawî de, du saziyên perwerdehiya olî hene: Medreseyên ku di hêlîna 'ilim û medeniyeta Îslamê de derketine holê ku saziyên yekemin ji bo perwerdehiyê û ne fermîn e û saziyên ku Tirkiya Komarî de hatine avakirin, weke: Dibistanên Îmam Xetîb û Beşên Îlahiyatên di zanîngehande. Besayîya her du saziyan jî di gihandina alimên dîn de li gel raya giştî tê munaqêşe kirin.

Divê ji bo pîrsgirêkên hola perwerdehiyê yê alema Îslamê û Tirkiyê birêketina di siya medeniyeta me de çare bên dîtin. Di vê çarçoveyê de bi taybetî di mijara perwerdehiya Îslamî de medrese û dibistanên perwerdehiya olî didin divê ku birêketineke dîrokî bên nîrxandin û ev nîrxandin karekî pêkan e. Mijara rapora me: Nîrxandina medreseyên ku digel astengên fermî û pîrsgirêkên mezin hebûna xwe domandine û bi taybetî jî Îmam Xetîb û Beşên Îlahiyatan û pêvajoyên wan yê dîrokî û pîrsgirêkên wan yê nûjen e.

GİRİŞ

Medeniyet ile sosyal yapının önemli unsurlardan eğitim müessesesi, karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan olgulardır. Her medeniyetin kendine özgü bir dünya görüşü mevcuttur ve medeniyetlere ait eğitim müesseseleri de, söz konusu dünya görüşünün izlerini taşımaktadır. Benzer şekilde sistematik bir eğitim felsefesi ve uygulaması, bir medeniyetin inşasında önemli fonksiyonlar icra etmektedir.

İslâm medeniyeti, yükseliş dönemlerinde siyasi, askeri ve iktisadi sahalarda olduğu gibi eğitim sahasında da kayda değer başarılar elde etmiştir. İslâm'ın dünya görüşü olarak ilme ve terakkiye verdiği önem, eğitim müesseselerinin gelişme göstermesinde önemli motivasyon kaynaklarından olmuştur. Bu bağlamda medreseler, İslam medeniyetinin zirve dönemlerinde teşekkül etmiş kadim eğitim müesseseleri olarak boy göstermiştir. İslâm dünyasının birçok noktasında kurulan medreseler; sorumlu âlim ve devlet adamı başta olmak üzere “ideal insan yetiştirme” amacına yönelik faaliyet yürütmüştür.

Medreseler, İslâm medeniyetinin yükseliş dönemlerinde olumlu bir işlev görmüşken, çöküş dönemini engelleme noktasında yetersiz kalmıştır. Medreselerin bireysel ve toplumsal açıdan ihtiyaç duyulan unsurları karşılayamaması, Osmanlı Devleti'nin özellikle Tanzimat dönemiyle yoğunlaşan “mektepe ithali”nin arka planındaki nedenlerin başında gelmektedir. Batılılaşma sürecine ivme kazandıracak düşüncesiyle mekteplerin yaygınlaştırılması ise, uzun süre devam edecek olan “medrese-mektepe ikilemi”ni ortaya çıkarmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ise, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 6 Mart 1924'te de Resmi Gazetede yayınlanan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla tüm medreseler Maarif Vekâleti'ne devredilmiştir. Çıkarılan kanunda, medreselerin kapatılmasına dair bir ibare bulunmadığı halde Maarif Vekili Vasıf Çınar, 11 Mart 1924 tarihinde bir genelge yayınlamış ve tüm medreselerin kapatılması talimatını vermiştir.

Cumhuriyet Türkiye'si'nde medreselerin ilgası, din eğitimi ve din hizmetleri hususlarında ciddi bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, cumhuriyetin dini alanı kontrol altında tutmaya dönük yaklaşımıyla birleşince, İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinin kurulması gündeme gelmiştir. 1924 yılında kurulan söz konusu okullar, günümüze kadar kapatılma dâhil olmak üzere farklı süreçlerle karşılaşmıştır.

Günümüzde köklü bir tarihi geçmişe sahip ancak yasal problemleri olan medrese geleneği ile Cumhuriyet projesi olarak teşekkül eden fakat daha sonra deyim yerindeyse “halka mâl olan” din eğitimi veren okulların, ihtiyaç ve beklentileri hangi ölçülerde karşıladığı irdelenmesi gereken önemli bir husustur. Raporumuzda, söz konusu durum genel hatlarıyla ele alınıp değerlendirilmektedir.

1. İSLÂM MEDENİYETİ'NİN KADİM EĞİTİM MÜESSESELERİ OLARAK “MEDRESELER”

1.1. Medreselerin Tarihsel Serüveni

Sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamlarına gelen “*dirâse*” kökünden türeyen bir mekân ismi olan medrese¹, İslâm ilim ve medeniyet tarihinde “ideal insan yetiştirme” amacına matuf olarak kurulan kadim bir eğitim müessesesi olarak tanımlanabilir.

Medreseler, tarihsel süreç içerisinde İslâm dünyasındaki eğitim ihtiyacının karşılanmasına yönelik teşekkül etmiştir. Müslümanlar arasında Mekke’de küçük bir ders halkasıyla başlayan ilk eğitim faaliyetleri, Medine’ye gerçekleştirilen hicret sonrası ivme kazanmıştır. İslâm topraklarının fetihlerle genişlemeye başlaması ve yeni toplulukların Müslümanlaşması ise, eğitim sürecinin daha kurumsal ve sistematik bir mahiyet kazanmasının gerekliliğini gündeme getirmiştir. İbadet eden ve ilim talep edenlerin sayısındaki artışla birlikte camiler içerisinde sınırlı bir alanda yapılan eğitim faaliyetlerinin, farklı bir mekânda icra edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca siyasi iktidarların ilim ve dinin “meşrulaştırıcı” işlevlerini kendi politik hedefleri doğrultusunda kullanmaya dönük arayışlarının da, medreselerin yaygınlaştırılmasında etkili olduğu ileri sürülebilir.

İslâm tarihi boyunca önemli şahsiyetlerin yetişmesinde büyük rol oynayan ve günümüze kadar varlığını devam ettirmeyi başaran medreselerin hangi tarihte ve nerede ortaya çıktığına dair çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Medreseler ile ilgili çalışmalar yürüten Doç. Dr. Şakir Gözütok, medreselerin mahiyetine ve ortaya çıkış sebeplerine dair şu tespitleri yapmaktadır:²

- Medreseler, camilerdeki derslerin yoğunluğundan ortaya çıkmışlardır.
- Medreseler, mescit ve camilerin devamı olarak ortaya çıkmışlardır.³
- Medreseler, Daru’l İlimlerin devamı olarak ortaya çıkmışlardır.
- Medreseler, Bâtinî mezheplere karşı propaganda amaçlı kurulmuşlardır.
- Medreseler, bir fikhî mezhebi desteklemek amacıyla kurulmuşlardır.

İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından medreselerin ilk olarak hangi tarihte ve nerede ortaya çıktığına dair görüşler ise çeşitlilik arz etmektedir. Söz konusu görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

- İslam tarihçilerinden Muhammed Hamidullah’a göre ilk medrese, Medine İslam Devleti’nde camiye bitişik olarak kurulmuş olan Suffe’dır.⁴
- İbn Hallikan (ö. 681/1282) ve İbn Adim (ö. 661/1262) gibi bazı tarihçiler İslam dünyasındaki ilk medresenin Bağdat’ta kurulan Nizamiye Medresesi olduğunu belirtmişlerdir.⁵

¹ Nebi BOZKURT: “Medrese”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, Cilt:28, s.323.

² Şakir GÖZÜTOK: “**Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler**”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş Temmuz 2013, Cilt:1, s.199-210.

³ George Makdisi de, medreselerin cami ve mescitlerin devamı mahiyetinde olduğu görüşünü savunmaktadır. (George MAKDİSİ: **İslam’ın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı’da Beşeri İlimler**, Tercüme: Hasan Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2009, s.285.)

⁴ Muhammed HAMİDULLAH: **İslam Peygamberi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.634.

- İslam tarihçilerinden Hafız Zehebi (ö. 458/1066) ise, Nizamiye Medresesinin tarihteki ilk medrese olduğu fikrine itiraz etmiş ve Nizamiye Medreseleri kurulmadan önce Nişabur'da Beyhakiye Medresesinin bulunduğunu söylemiştir.⁶
- Prof. Dr. Ziya Kazıcı da, henüz Nizamiye Medreseleri kurulmadan Horasan ve Maveratünnehir bölgesinin çeşitli bölgelerinde fıkıh ve hadis öğretimi için birçok medresenin kurulmuş olduğunu bildirmiştir.⁷
- Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir (ö. 774/1374) ise, Ebu Nasr Sabur b. Erdeşir (ö.416/1025) tarafından Bağdat'ın Kerh şehrinde inşa edilen ve "Daru'l İlim" olarak isimlendirilen yer için; "Kanaatimce Nizamiye Medresesinden uzun bir zaman önce fakihlere vakfedilmiş olan ilk medrese budur" demiştir.⁸
- Medreselerin tarihi üzerine çalışmaları bulunan Dr. Naci Ma'ruf ise "Medarisu Kable'n Nizamiye" adlı eserinde Nizamiye Medresesi'nden önce, içerisinde büyük İslam âlimlerinin yetiştiği 33 medresenin kurulduğunu bildirmektedir.⁹
- Corci Zeydan, bazı Batılı araştırmacıların medreselerin kuruluşunu Abbasi Halifesi Me'mun'un Horasan valiliği dönemine kadar götördüklerini, ancak kendisinin bu bilgiyi İslam tarihi kaynaklarından teyit edemediğini söylemektedir.¹⁰
- Nebi Bozkurt ise, kaynaklarda medrese olarak anılan ilk eserin, fakih ve muhaddis Ebu Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî (ö. 342/954) tarafından Nişabur'da kurulan "Darüssünne" olduğunu iddia etmektedir.¹¹
- Doç. Dr. Şakir Gözütok ise İslam dünyasındaki ilk medresenin Samanoğullarından İsmail b. Ahmed b. Esed b. Saman (ö. 295/907) tarafından Buhara'da kurulduğunu tespit ettiklerini ileri sürmektedir.¹²

Medreselerin tarihi kökenlerine dair literatürde yukarıda belirtilen görüşler bulunmakla birlikte, genel kanaat "Nizamiye Medreseleri"nin sistematik olarak kurumsal niteliğe sahip ilk müesseseler olduğudur. Bu nedenle Nizamiye Medreselerinden hareketle, medreselerin tarihsel serüvenini ana hatlarıyla şu şekilde ifade edilebilir:

Nizamiye Medreseleri, ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk (1018-1092) tarafından kurulmuştur. Her ne kadar Nizamiye Medresesi'nin Bağdat şehrinde olanı öne çıksa da, bu medreseler sadece Bağdat'la sınırlı kalmamıştır.¹³ Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Amül, Musul, Cizre (Ceziretü İbn

⁵ İbn Hallikan: **Vefayat**, Cilt:2, s.129; İbn Adim: **Buğyetu't-Taleb**, Cilt: 5, s.2498. Aktaran: Aktaran: Şakir GÖZÜTOK: **a.g.m.**

⁶ Hafız Ebubekir Ahmed bin Hüseyin el-Beyhaki, **es-Sünenü'l Kübra**, Matbaatu Mecelleti Daireti'l Maarif, 1. Baskı, Cilt: 7, s.257. Aktaran: Şakir GÖZÜTOK: **a.g.m.**

⁷ Ziya KAZICI: **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.48.

⁸ İbn Kesir: **el-Bidaye ve'n Nihaye**, Daru'l Kutubü'l İlmiyye, Beyrut 1987, Tab 3, Cilt:11, s.33.

⁹ Nâcî Mâ'rûf: **Medarisu Kable'n Nizamiye**, Matbaatu'l Mecmei'l İlmî Irakî, 1973, s.3. Aktaran: Halil ÇİÇEK: **Şark Medreselerinin Serencamı**, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s.31.

¹⁰ Corci ZEYDAN: **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Cilt:3, s.408. Aktaran: Nebi BOZKURT, **a.g.m.**, s.324.

¹¹ Nebi BOZKURT, **a.g.m.** s.324.

¹² Şakir GÖZÜTOK, **a.g.m.** s.55.

¹³ Nebi BOZKURT, **a.g.m.** s.324.

Ömer) ve Rey gibi şehirlerde de Nizamiye Medreseleri inşa edilmiştir. Nizamiye Medreselerinin önde gelen özelliği, hoca ve talebelerin barınacağı odaların bulunmasıdır.

Yine Selçuklular döneminde Cürcan, Rey, Hemedan, Yezd, Şiraz, Kirman, Merv ve Kaşan'da birçok medrese inşa edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından meydana gelen yeni devletler de, medreselerin inşa edilmesi faaliyetlerini sürdürmüştür. Nizâmülmülk'ün İran ve Aşağı Mezopotamya'da yaptığını, Nureddin Mahmud Zengi ve Selahaddin-i Eyyubi Yukarı Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da gerçekleştirmiş, böylece medrese sistemi batıya doğru yayılma göstermiştir. Dımaşk'ta ilk Daru'l Hadisi kuran Nureddin Mahmud Zengi döneminde medreselerin Suriye'nin bütün şehir ve köylerine kadar ulaştığı belirtilmektedir.¹⁴

Eyyubiler devrinde Selahaddin-i Eyyubi ve diğer sultanlar, emirler, nüfuzlu devlet adamları, zengin kişiler tarafından Mısır, Kudüs, Suriye, Hicaz ve Yemen'de birçok medrese inşa edilmiştir. Eyyubiler döneminde sadece Dımaşk'ta doksandan fazla medresenin bulunduğu bildirilmektedir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde ise ilk medrese 1331'de Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulmuştur. Davud-i Kayseri, Taceddin-i Kurdi ve Alaeddin Ali Esved gibi müderrislerin ders verdiği bu medrese İznik Orhaniyesi olarak da bilinmektedir. Osmanlı medrese sisteminin altın çağı olarak nitelendirilebilecek dönem ise, Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreselerinin kurulduğu dönemdir.¹⁶

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesiyle beraber, medreselerin asli fonksiyonlarını yerine getiremedikleri ve dolayısıyla ortaya çıkan ihtiyaçlara yeterli düzeyde cevap veremedikleri görülmüştür. Özellikle 19. yüzyılda medreselerin yanı sıra "Batı tarzı" olarak adlandırılan mektepler de yaygınlaşmaya başlamıştır. Modern Batılı okulların teşekkülü "medrese-mektep ikilemi"ni ortaya çıkarmış ve bu durum uzun bir süre devam etmiştir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra medreseler, çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (3 Mart 1924) kapatılmış ve bu tarihten sonra yasal güvenceden mahrum bir şekilde varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Günümüzde ise medreseler, faaliyetlerini ancak "Kur'an Kursu" gibi resmi hüviyetler altında yürütebilmektedir.

1.2. Medreselerde Okutulan Başlıca İlimler

İslâm'ın tarih sahnesine çıktığı süreçten sonra Müslümanların ilmî olarak ana uğraş alanlarının başında Kur'an-ı Kerîm bulunmuştur. Kur'an'ın mesajlarının anlaşılması, ezberlenmesi ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması amacına yönelik ilmi çalışmalar, daha sonra hadislerin kayıt altına alınması ve ezberlemesini de içermiştir.

¹⁴ Nebi BOZKURT, *a.g.m.* s.324.

¹⁵ Hasan ŞÜMEYSANİ: *Medarisü Dımaşk fi'l-asri'l-Eyyübi*, Beyrut 1403/1983, s.49. Aktaran: Nebi BOZKURT, *a.g.m.*, s.325.

¹⁶ Mehmet İPŞİRLİ: "Medrese (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, Cilt: 28, s.327-328.

İslâm dünyasında eğitim müesseselerinin sistematik olarak teşekkül ettiği dönemlere gelindiğinde ise; Kur'an ve Kur'an İlimleri, Fıkıh, Kelâm, Akaid, Siyer, Tarih, Hadis, Tefsir, Mantık, Sarf, Nahiv, Belağat, Cedel, Feraiz, Musiki, Cebir, Tıp ve Astronomi gibi dersler medreselerde okutulmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle İslam medeniyetinin en parlak dönemlerinde medreselerde okutulan ders müfredatının, hem nicelik hem de kapsam açısından oldukça geniş bir mahiyete sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Medreselerde okutulan ilimler ve ders müfredatlarının mahiyetinin, İslâm medeniyetinin yükseliş ve gerileme dönemleriyle paralellik arz ettiği belirtilebilir. Yükseliş dönemlerindeki çeşitlilik ve kapsam alanının genişliği, gerileme dönemlerinde daralma ve içe kapanmaya evrilmiştir. Öncelikle “beşeri ve fenni” olarak adlandırılan ilim sahaları müfredattan çıkarılmış, çöküş döneminden sonra ise Arapça bilmeyen geniş bir kitlenin ortaya çıkmasından ötürü “âlet ilimleri”ne¹⁷ ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Günümüzdeki medreselerde ise, ekseriyetle yükseliş dönemi çeşitliliğinden ve niteliğinden uzak bir müfredat bulunmaktadır. Sadece âlet ilimleri ve eski ulemanın eserleri üzerinden bir eğitim süreci yürütülmektedir. Bazı kurumlarda çağdaş İslâm düşüncesi de okutulmakla beraber, beşeri ve fenni olarak nitelenen ilimler mevcut değildir. Örneğin, Osmanlı medreselerinin Tanzimat dönemindeki ders programları bile incelendiğinde¹⁸, günlük riyadiyyat (beden eğitimi) diye bir dersin var olduğu görülürken, bugün medreselerde böyle dersler verilmemektedir.¹⁹

1.3. Türkiye’de İslâmî Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri

Türkiye’deki medreseler içerisinde eğitim sistemi, işleyişi, müfredatıyla kendisine özgün bir yeri olan ve birçok önemli âlimin yetişmesinde büyük rolü bulunan Şark Medreseleri, Batı’dan esen modernizm rüzgârlarına karşı ciddi bir ilmî meydan okumayla cevap veremese bile, varlığını devam ettirebilecek direnci göstermeyi başarmıştır.

Şark yöresinde (Kürdistan) medreselerin ilk ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Bölgenin Hz. Ömer’in halifeliği döneminde, İyaz bin Ğanm komutasında fethedildiği bilinmektedir.²⁰ İslâm topraklarına dâhil olan diğer bölgelerde olduğu gibi, bu bölgenin fethinden sonra da ilim faaliyetleri başlamış ve birçok eğitim kurumu inşa edilmiştir.

Bazı araştırmacılar Nizam’ül Mülk tarafından bölgenin önemli merkezlerinden Cizre’de er-Ravediye adında bir medresenin kurulduğunu haber vermektedir.²¹ Şark Medreselerinde okutulmakta

¹⁷ Âlet ilimleri, sarf ve nahiv gibi dilbilgisi-gramer derslerine verilen genel bir addır.

¹⁸ Mustafa ÖCAL: “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Gerçekleştirilen Medrese Islahatları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu**, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş Temmuz 2013, Cilt:1, s.110.

¹⁹ Medreselerin bu durumu, bir yandan son yüz yıllık sosyal yapının doğal bir neticesi, diğer yandan resmi bir statüye sahip olunmamasının sonucu olarak görülebilir.

²⁰ Vâkidî: **Fütuhü’ş-Şam**, Mısır 1302, Cilt: 2, s.138-154; Aktaran: Abdülkadir TURAN: **Ümmetin Bir Azası Olarak Kürtlerde İslami Kimliğin Gelişmesi**, Dua Yayıncılık, İstanbul 2011, s.48-56.

²¹ Halil ÇİÇEK, a.g.e., s.34.

olan Kürtçe Sarf kitabının yazarı et-Teramihî'nin, kitabını M.S. 1000 yılında yazmış olması da önemli bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.²²

Şark medreseleri genel olarak Cizre, İdil, Nusaybin, Siirt ili Tillo nahiyesi, Bitlis ili Norşin ve Ohin köyleri, Van, Ağrı ili Doğubeyazıt ilçesi, Mardin, Mardin ili Kızıltepe ilçesi, Diyarbakır, Batman ilinin ilçe ve köyleri gibi yerleşim yerlerinde kurulmuşlardır.²³

Türkiye'de özellikle Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin kapatılması kararının alınması, Şark Medreselerini oldukça güç bir duruma düşürmüş, lâkin dersler devam etmiştir. Çoğu kez askeri kışlalardan uzak dağ köylerinde ya da ahırlarda işlenmeye devam eden dersler, 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle nispeten rahatlamıştır. Rapor kapsamında kendisiyle görüştüğümüz Batman ili Kozluk ilçesinden Mela Şuayp Hezer, 1950 öncesi yaşanan sıkıntılı süreçle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Her gün birkaç arkadaşımızı köyün en yüksek yerinde bekletir ve öyle ders okumaya başlardık. Seydamız bizi dağdaki mağaraya çıkarır ve sandığa gizlediği kitapları çıkarıp bize ders verirdi. Her okuyan, dersini ezberleyip öyle eve giderdi. Çünkü evlerde kitap mevcut değildi. Ezan vakitlerinde ise, bekçi olan talebeye bir sıkıntı olup olmadığını sorardık. Eğer sıkıntı yoksa ezanı Arapça okuyup namaza dururduk.”

1950'li yıllardan sonra yeniden toparlanma sürecine giren medreseler, 1980'li yılların beraberinde getirdiği kaotik ortam neticesinde bir kez daha merkezlerden kırsallara çekilmek durumunda kalmış ve işlevsizleşmiştir.

AK Parti hükümetinin tek başına iktidar olduğu 2002 yılından sonraki dönemde ise medreseler, büyük ölçüde rahatlama olanağı elde etmiştir. Söz konusu dönemde tedrici olarak niceliksel açıdan önemli bir artışın olduğu söylenebilir. Ancak medreseler, hâlâ yasal bir statüden mahrum bir şekilde faaliyet yürütmektedir.²⁴

1.3.1. Şark Medreselerinin İşleyişi

Türkiye'deki Şark medreselerinin işleyişi, geçmişten gelen kadim bir birikim ve usulün izlerini taşımaktadır. Şark medreselerinin genel sorumlusu, mülki idare amiri konumundaki “Seyda”²⁵ unvanıyla anılan ve ilmi olarak uzun bir süre tedrisattan geçmiş olan kişidir.

Seyda, medresenin tüm işlerini kontrol etme ve çeki düzen verme yetkisine sahiptir. Medreseye alınacak öğrenciyi kabul etme veya etmeme, kalan öğrencilerin iâşeleri, yatacak yerleri, güvenlikleri, manevi gelişimlerini takip etme gibi sorumlulukların tamamı Seyda'nın görev sahasına girmektedir.

²² Mehmet Şerif EROĞLU: “Molla Ali et-Teramihî ve Tasrif Adlı Eseri”, I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s.710.

²³ Raporumuz Türkiye sınırları içerisindeki Şark medreselerini ele almıştır. Erbil ve Süleymaniye gibi ya da Suriye Kürdistanı'ndaki diğer Şark medreseleri raporumuzun kapsamı dışında kalmaktadır.

²⁴ Medreselerin yasal statüden mahrum bulunmaları durumu devam etmekle birlikte, son dönemde bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2012 yılındaki “mele” alımı, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu alımda, medrese icazetine sahip 1000 civarı kişi resmi imam yapılmıştır. Ayrıca 2016 Mart ayında Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Bakanlar Kurulu'na medreselere yasal statü verilmesini önermiştir.

²⁵ Bölge genelinde medrese hocalarına “Seyda” veya “Molla”; talebelere de “Feqi” ya da “Faka” denilmektedir. Molla Cami gibi son kitaplara yetişmiş talebelere ise “Talib” ismi verilmektedir.

Seyda, ayrıca medresenin büyüklüğüne göre kendi yanında “Müderriş veya Muîd” adında ders vermede kendisine yardımcı olacak hocaları barındırma yetkisine de sahiptir.

Medreseye kayıt yaptıran ve eğitim sitemine tabi olan kişiye de “Talebe”²⁶ (Feqi) denilmektedir. Talebe, medreseye kabul edilmeden önce, medrese sorumlusu Seyda tarafından bir takım mülakatlara tabi olmaktadır.

Medresedeki ilmi programlar ve dışarıdan gelen ziyaretçiler Seyda’yı gün boyu meşgul edebilmektedir. Böyle durumlarda medresedeki sorunların Seyda’ya intikal etmeden halledilmesi için, “Mir” adı verilen bir öğrenci görevlendirilmektedir. Mir, talebeler içerisinde ilmi olarak ileri seviyede bulunan ve İslâmî ahlâk-edep hususlarında ise en gözde olan kimse olmaktadır. Seçilen Mir, aynı zamanda medresenin iç huzurundan da sorumludur. Medrese içerisinde problem oluşturan, kuralları ihlâl eden ya da derslere gerekli özen göstermeyen talebeleri ilk olarak uyarma merciidir. Sorunların devamı halinde ise, Seyda’ya sorunları intikal ettiren bir köprü vazifesi görmektedir.

1990’lı yıllara kadar Şark medreselerinde yemek yapmaya yönelik herhangi bir mutfak sistemi mevcut değildir. Maddî imkânların kısıtlı olmasından ötürü medreselerde genellikle yemek pişirme uygulaması olmamıştır. Medresenin bulunduğu köy ya da nahiyede bulunan evler, “ratib” veya “tayin” denilen yemeği öğrencilere vermekte ve böylelikle yemek sorunu çözülmektedir.²⁷ Hatta söz konusu dönemde birçok Şark medresesi, medreseye kaydolmak için gelen talebelere köyde kendilerine bir “ratib evi” bulmalarını istemektedir.²⁸

Şark medreselerinde temizlik gibi işlemler için “dor” adı verilen bir sistem geliştirilmiştir. Sayının az olduğu medreselerde bir kişi; sayının 20 ve üzeri olduğu medreselerde ise iki kişi medresedeki temizlik işlerinden sorumlu tutulmaktadır. Medresedeki temizliğin denetimi, “Mir” adı verilen talebe tarafından yapılmakta ancak her sabah ders vermeye gelen Seyda da konuya hassasiyet göstermektedir.

“Dor” işiyle uğraşanlar, genellikle medrese müfredatı içerisinde ileri düzey kitapları okumayan öğrencilerden seçilmektedir. “Molla Cami” gibi ileri düzey okumalarda bulunan talebeler ise bu işlerden muaf tutulmaktadır. Böylelikle bir yandan yeni gelen öğrencilerin manevî açıdan terbiyeleri ve disipline edilmeleri, diğer yandan ise ileri düzey öğrencilerin daha fazla ilme odaklanmaları hedeflenmektedir.

²⁶ Medresede eğitim görenler için “öğrenci” kelimesi de kullanılmaktadır. Raporumuzda ise, medresede eğitim görenler “talebe”; İlahiyat Fakültelerinde eğitim görenler “öğrenci” olarak nitelendirilmiştir.

²⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* adlı eserinde aynı sistemin Suffe’de de var olduğuna dair bilgiler vermekte ve Suffe’de okuyan 80 talebe için Sa’d bin Ubade tarafından günlük yemek temin edildiğini bildirmektedir. (Muhammed HAMİDULLAH, a.g.e. s.635.)

²⁸ “Ratib evi” sistemi medresede ilim öğrenmeye gelen talebeleri çoğu zaman zor durumda bırakan bir uygulamadır. 1990’lı yıllarda sonra medreselerde kademeli bir şekilde mutfak/yemekhane sisteminin gelişme göstermesi bu açıdan olumlu bir unsur olmuştur.

1.3.2. Şark Medreselerinde Okutulan İlmî Eserler ve Eğitim Süresi

Şark Medreselerinde tedrisata başlayan bir talebe eğer Kur'an-ı Kerîm okumayı bilmiyorsa, öncelikle kendisine Kur'an dersi verilmektedir. "Elifba" ismi verilen kitaptan ders vermeyi başlatan medreseler olduğu gibi, Kur'an okumayı bilmeyen talebeleri medreseye kabul etmeyen medreseler de mevcuttur. "Elifba" kitabını ilk eser olarak esas alarak şöyle bir sıralı liste sunulabilir.²⁹

KİTABIN İSMİ	İÇERİĞİ	DİLİ	YAZARI
Elifba		Arapça	
Kuran-ı Kerim		Arapça	
Mevlûda Kurmancî	Kürtçe Mevlid	Kürtçe	Mela Huseynê Bateyî
Nubihar	Arapça Türkçe Sözlük	Kürtçe	Ahmedê Xanî
Akîdeya İmanê	Akaid	Kürtçe	Bilinmiyor
Nehcü'l Enam	Akaid	Kürtçe	Mela Xelilê Sertî
Emsile	Sarf	Arapça	Hasan Şevki b. Osman
Bina	Sarf	Arapça	Abdulahap ez-Zencanî
'İzzî	Sarf	Arapça	İzzeddin ez-Zencanî
Avamil-i Cürcani	Nahiv	Arapça	Abdulkahir el-Cürcanî
Züruf	Nahiv	Kürtçe	Molla Yunus el-Kuteynî
Terkîb	Nahiv	Kürtçe	Molla Yunus el-Kuteynî
Sa'dullah-i Sağır	Nahiv	Arapça	Bilinmiyor
Şerhu'l-Kıtır	Nahiv	Arapça	İbn-i Hişam
Şerhu'l-Muğnî	Nahiv	Arapça	Bilinmiyor
Sa'dini	Nahiv	Arapça	Mesut et-Teftezani
Hellu'l-Meakıd	Nahiv	Arapça	Ahmed b. Muhammed
Sa'dullah-i Kebir	Nahiv	Arapça	Sa'dullah el-Berdeî
Suyutî	Nahiv	Arapça	İmam Suyutî
Molla Camî	Nahiv	Arapça	Abdurrahman el-Cami
Kafiye-i Kübra		Arapça	Mela Xelilê Sertî
Muğni-Tullab	Mantık	Arapça	Manisalı Hacı Mahmut
Husam Kati	Mantık	Arapça	Hisamuddin el-Kati
Fenari	Mantık	Arapça	Hasan el-Fenarî

²⁹ Tablonun hazırlanmasında, Prof. Dr. Halil Çiçek'in "Şark Medreselerinin Serencamı" adlı kitabından, Sabahattin Bala'nın "Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri" adlı Yüksek Lisans Tezinden ve medreselerde okutulan kitapların tercüme ve serhleriyle uğraşan Mütercim Yayınları sahibi Mehmet Ali Arslan ile yapılan mülakattan yararlanılmıştır.

İsamu'l İstiare	İstiare	Arapça	Ebu'l-Leys es- Semerkandî
Abdu'l Ğafur	Nahiv	Arapça	Abdulğafur Larî
Şerhu's- Şemsiyye	Mantık	Arapça	Muhammed et-Tahtanî
Şerhu'l-Akaid	Akaid	Arapça	Sa'duddin et-Teftezanî
Muhtasaru'l Meani	Belagat	Arapça	Teftezanî
Cemu'l-Cevami'	Fıkıh Usülü	Arapça	İmam Sübkî

Tabloda verilen eserler ekseriyetle bütün medreselerde okutulmaktadır. Lâkin okutulan eserlerin bazı medreselerde farklılık arz ettiği de görülmektedir. Şark Medreseleri ortak bir denetim mekanizmasına tabi olmadığı; başka bir deyişle her medrese kendi içerisinde bağımsız bir hüviyete sahip olduğu için, okutulan kitaplar değişiklik gösterebilmektedir. Bu hususta medrese Seydası, müfredatı belirleme yetkisine sahip tek isimdir. Seyda uygun gördüğü takdirde çağdaş eserlerden de müfredata eklemeler yapabilir.

Şark medreselerine sıralı olan kitapların yanı sıra, tefsir ve siyer alanlarında da dersler yapılmaktadır. Tefsir alanında özellikle *Celâleyn* ve *Safvetü't Tefâsir* adlı eserlerden yararlanılmaktadır. Siyer alanında ise Ebu Hasan Nedvi'nin siyer kitaplarından istifade edilmektedir.

Şark Medreselerinde haftalık düzenli olarak halka açık dersler de yapılmaktadır. Özellikle son dönemlerde Şark Medreselerinde yetişen büyük bir âlim olması hasebiyle Said Nursi'nin yazdığı *Risale-i Nur Külliyyatı*'na söz konusu derslerde öncelik verilmektedir. Halka açık olan bu derslerde, çoğu kez Seyda dinleyici ve anlaşılması güç ibareleri çözümleyici bir konumda bulunmaktadır.

Sıralı ve Seyda'nın zorunlu koştuğu diğer kitaplar okunduktan sonra talebe icazet belgesini almaya hak kazanmaktadır. Sıralı olan kitapları bitiren ve icazet alan talebeler, istedikleri takdirde -eğer kabul edilirlerse- İhtisas Medresesi'ne geçmekte ve burada daha kapsamlı eserleri okumaktadırlar.

Medreselere gelen ve yatılı kalan talebelerin, kaç senede mezun olacağı medreseden medreseye farklılık arz etmektedir. Zeki ve ezber kuvveti güçlü olan talebeler çoğu kez erken bitirmekte lakin tek başına icazet verilmediği için bekletilmektedir.

Genel olarak 4 ila 8 yıl arasında değişen mezuniyet/icazet süresine bir takım itirazlar da mevcuttur. Sıralı kitapların 8 yıl içerisinde bitirilmesinin zaman kaybı olduğunu ifade edenler olduğu gibi, 4 yıllık süreci kısa görenler de bulunmaktadır. Tartışmalı olmakla birlikte modern eğitim tekniklerinin daha yaygın kullanımıyla beraber mezuniyet süresinin 5 yıl gibi bir süreye indirildiği söylenebilir.

1.3.3. Şark Medreselerinde Bir Gün³⁰

Şark medreselerinde gün, sabah namazıyla başlayıp yatsı namazıyla son bulmaktadır. Sabah namazı için uyanan öğrenciler namazı cemaatle kıldıktan sonra işrak vaktine kadar serbest bırakılmaktadır. Tasavvufi gelenekten gelen medreselerde, hem talebe hem de mürid olan kişiler, bu vakitte müşidleri tarafından kendilerine verilen virdlerini³¹ çekmektedirler. İsteyen öğrenciler ise, bu saate kişisel bakım işlerini yapmaktadır. İşrak vaktinden kahvaltı vaktine kadar ise -zihnin sükûnetine binaen- derslere yönelik ezberler yapılmaktadır.

Sabah kahvaltısından sonra, talebeler bir önceki günün dersini “müzakere”; alacakları dersin ise “mütalaa”sını yapmaya başlamaktadır. Sırası gelen talebe, Seyda’nın odasına girmekte ve dersini aldıktan sonra kendisinden üst seviyede olan talebelerle dersin müzakeresini yapmaya devam etmektedir.

Talebe, ders aldığı esnada sürekli iki dizi üzerine oturur vaziyette beklemekte ve Seyda’dan duyduğu her ibareden sonra “Belê ez ğulam”, “Belê Seyda” ve “Belê ezbenî” gibi ifadeler³² kullanmaktadır. Ayrıca aldığı derse yönelik zihnini meşgul eden sorular varsa sormakta, cevabını aldıktan sonra odadan ayrılmaktadır.

Öğle namazının cemaatle kılınmasından sonra, akşamdan kalan yemekler yenmekte ve “kaylule”³³ uykusuna yatılmaktadır. Seyda, kış aylarında bu uyku saatini kaldırabilmektedir. Yaz aylarındaysa havanın çok sıcak ve bunaltıcı olmasından dolayı bu uykuya genellikle yatılmaktadır. Daha sonra ikinci dersler verilmekte ve ikindi namazı kılınmaktadır. Medrese sınırları içerisinde olan her talebe tüm namazları cemaatle kılmak zorundadır.

İkindiden sonra ise yaz aylarında günler uzun olduğu için üçüncü bir ders veren medreseler de mevcuttur. İkindiden sonra üçüncü bir ders veren medreselerde bu dersten sonra; vermeyen medreselerde ise ikindi namazından sonra ezberler yapılmaya başlanmaktadır.

Yürüyüş eşliğinde yapılan ve “metin” denilen bu ezberler için kimi talebeler camiye, kimisi eğer mevcut ise medrese bahçesini, kimisi de medresenin koridorlarını kullanmaktadır. Ezberler arasında çay molaları da verilmektedir.

Akşam namazının cemaatle kılınmasından sonra akşam yemeği yenilmektedir. Yemekten sonra ise kimi medreselerde metin ezberine devam edilmektedir. Modern yöntemleri kullanmaya başlayan kimi medreselerde ise bu vakit aralığında Arapça muhadese³⁴ yetisinin güçlenmesi için Arapça videolar izlenmekte veya hat/yazı çalışması yapılmaktadır.

³⁰ Bu bölüm, rapor kapsamında gezilen yaklaşık 20 önemli Şark Medresesi’nde yapılan gözlemlere dayanmaktadır.

³¹ Vird, rutin halinde devamlı çekilen zikirdir. Tasavvufta ise belirli sayıda Allah denilerek kalbin Allah’ı zikretmesini hedefleyen zikir çeşidine verilen genel addır.

³² Bu ifadeler, “hizmetkâr olma” anlamına gelip, talebenin Seyda’ya yönelik hürmetini ifade etmektedir.

³³ Öğle namazından sonra uyunulan uykudur. Hz. Peygamber’in sünneti kabul edilmektedir.

³⁴ Muhadese, Arapça kökenli olup konuşma manasına gelmektedir.

Yatsı vaktinin girmesiyle kılınan namazlardan sonra kimi talebeler derslerini tekrar etmeye ve ertesi günün dersini “mütalaa” etmeye başlamaktadır. Kimi talebeler de teheccüde kalkmak için erken yatmakta ve teheccüde kalktıktan sonra derslerini “mütalaa” edip sabah namazına kadar uyumaktadır.

1.4. Günümüzde Faaliyet Yürüten Medreselerin Sorunları ve Bazı Öneriler

Günümüzde resmi bir statüye sahip olmayan ve tek bir merkezden idare edilmeyen medreselerin birçok sorunla yüz yüze olduğu söylenebilir. Söz konusu sorunlar şu şekilde ifade edilebilir:

- *Medreselerin kurumsallaşma ve çatisal yapı noktasında eksikliği:* Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla kapatılan medreseler, tamamıyla kırsal alanlara çekilmiş, tek bir merkeze tabi olma imkânını yitirmişlerdir. Bu sebepten dolayı her medrese başındaki “Seyda” denilen din adamı tarafından idare edilmektedir. Medreseler arası bir kontrol (teftiş) sistemi mevcut değildir.
- *Medreselerin sorunlarıyla ilgilenen kurumların yetersizliği:* Medreselerin sorunlarını tespit etmek için medreselerle sürekli irtibat halinde olma, istişare toplantıları düzenleme, sorunların kaynağına dönük çözüm üretme, medrese talebelerine maddi yardımda bulunma vb. hizmetleri yürüten dernek ve vakıf gibi yapıların yetersiz oluşu önemli problemlerdendir.
- *İcazetlerin resmi bir nitelikten yoksunluğu:* Cumhuriyetin ilanından sonra medreselerin kapatılması, bu kurumlardan alınacak belgelerin de devlet nazarında geçersiz sayılmasına yol açmıştır. Yıllarca medresede kalan ve ilmî alanda ilerlemeler kaydeden bir talebe, resmi düzlemde hiçbir vasfa sahip olamadığı gibi, topluma fayda sağlayacağı alanlarda hizmet etme imkânını da elde edememektedir. Söz konusu talebeler daha çok küçük köylerde fahri imamlık yapmakta ya da “açıköğretim” üzerinden imam-hatip okullarını ve ilahiyat fakültelerini bitirerek “imamlık” mesleğini icra etmeye yönelmektedir. Son dönemde resmi bir karşılık elde eden “Hafızlık Belgesi” gibi “icazet”in de resmi bir hüviyet kazanmasına yönelik çalışmalar başlatılmışsa da henüz bir sonuç elde edilememiştir.
- *Medreselerde eğitim alan talebe profilinin zayıf olması:* Yasal güvenceden yoksun olan medreselerden eğitim sonrası yüksek profile sahip sosyal bir statünün elde edilememesi, medresede okutulan dersleri alacak vasıflarına sahip kişilerin medreseye rağbet göstermemesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, resmi okullarda yeterli düzeyde başarılı olamayan -meslekî ve ticarî başarısızlıklar da söz konusu olduğunda- çocuk ve gençlerin aileleri tarafından medreselere yönlendirildikleri görülmektedir. Böylelikle “hazır bulunuşluk” içerisinde olmayan talebeler arasından yeterli donanımına sahip âlimlerin çıkması zorlaşmaktadır. Ayrıca dindar ailelerin manevi saiklerle çocuklarını rızaları

dışında medreselere yönlendirmesi de medresede okuyan talebe profilini olumsuz etkilemektedir.

- *Medreselerde ortak müfredat ve uzmanlık alanlarının olmayışı*: Medreselerde okutulan müfredatın belirsizliği sorunlara yol açmaktadır. Örneğin, belirli bir kitaba kadar bir medresede okuyan talebe, oradan ayrılp başka bir medreseye gittiğinde, ayrıldığı medresede hiç okumadığı sıralı kitaplarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca talebeler yeteneklerine göre tercih edecekleri uzmanlık alanlarından mahrum bulunmaktadır. Bu nedenle üst bir kurul tarafından gelişmeye ve yeniliğe açık ortak bir müfredat belirlenmeli ve talebelerin temel eğitim sonrası ihtisas sahalarını seçebilecekleri bir model uygulamaya koyulmalıdır.³⁵
- *Medrese eğitiminde sosyal ve fen bilimlerinin bulunmayışı*: Medreselerde genel olarak okutulan eserlerin muhtevası, talebelerin çağın idrakini kavrayabilecek düzeyden mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Zira raporumuzdaki eser listesinde görüldüğü üzere yoğun olarak alet ilimleriyle meşgul olunmakta, bunun dışında birkaç akaid, fıkıh ve klasik mantık eserleri okutulmaktadır. Günümüzde eğitim müesseseleri açısından zaruret olarak görülen sosyoloji, psikoloji, felsefe, coğrafya, temel matematik, fizik, kimya, biyoloji vb. bilimler ise bulunmamaktadır. Kuruluş dönemlerinde astronomi ve tıp gibi alanlar da bile eğitim veren medreselerin müfredat açısından ciddi bir daralma yaşadığı görülmektedir. Talebelerin muhakeme ve kritik düşünme yetilerinin körelmemesi ve çağa hitap edebilen donanımlı âlimler olabilmeleri adına dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi ve din felsefesi başta olmak üzere müfredat zengin bir içeriğe kavuşturulabilir.³⁶
- *Yakın dönemde yazılan eserlerden habersiz olma*: Medreselerde genellikle yakın dönemde yazılmış olan İslâmî nitelikli eserler okuma kitabı olarak okutulmamaktadır. Bu durum çağdaş yazarlardan ve eserlerden habersiz olma sonucunu doğurmaktadır.³⁷
- *Çağdaş İslâmî hareketlerden habersiz olma*: Medreselerde yetişen talebelerin aldıkları eğitim tarzı, dünya Müslümanlarının sorunlarına ve çağdaş İslâmî hareketlere karşı duyarsız hâle getirebilmektedir. Bu durum, talebelerin İslâm dünyasıyla ilgili vizyon sahibi olmalarını engellemekte hatta medreselerin içinden seküler karakterli ideolojik yapılanmalara meyleden kimselerin çıkmasına bile sebebiyet verebilmektedir.
- *Talebelerin seviyesini ölçecek sınavların yetersiz oluşu*: Talebelerin medrese eğitimine kabulünde seviye belirleyici bir giriş sınavının bulunmayışı kaliteyi düşürmekte ve talebeler arasındaki çalışma uyumunu zedelemektedir. Ayrıca eğitim sürecinde de belirli

³⁵ İhtisas alanlarıyla birlikte, medresede ilmi seviyeyi gösteren -Seyda'nın yanı sıra- başka unvanların da ihdas edilmesi gerekmektedir. Söz konusu unvanları simgeleyen medreselere özgü kıyafetler de bulunmalıdır.

³⁶ Medreselerde genel olarak okutulan eserler irdelendiğinde, sadece modern bilimler hususunda değil, İslâm'ın klasik dönem birikimini aktarmada da yeterli bir düzeyde olunmadığı görülmektedir.

³⁷ Rapor kapsamında Siirt-Bitlis yöresinde gezilen medreselerde, Siirtli İslam Tarihçisi Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma'nın kaleme aldığı siyer ve tarih kitaplarının okuma kitabı olarak okutulup okutulmadığı sorusuna medreselerin geneli olumsuz cevap vermiştir.

aralıklarla ve modern tekniklerle yapılması gereken sınavların yetersiz olması verimliliği azaltmaktadır. Medrese sisteminde talebeler, kitaplarını bitirene kadar genellikle kapsamlı bir imtihana tabi tutulmamaktadır. Bu bağlamda talebelerin seviyelerini ölçecek sınavlar olmalı ve talebenin ilmî durumunu gösteren dönemlik ya da yıllık “karne” uygulaması başlatılmalıdır.

- *Arapça dışında başka dillerin öğrenilmemesi:* Medreselerde güçlü bir Arapça eğitimi verilmektedir. Ancak Arapça dışında -bazı yerel diller müstesna- başka dillerin öğretilmesine yönelik bir program bulunmamaktadır. Medreselerde yetişecek âlimlerin etki sahasını genişletmek adına Arapçanın yanı sıra bölgesel ve küresel düzlemde başka dillerin de öğretilmesi sağlanmalıdır.
- *Hitabet yeteneğinin yetersiz olması:* Talebeler, uzun süre kapalı mekânda ders görme ve seydalarına hürmetten dolayı onun bulunduğu ortamda konuşmama gibi sebeplerden, içine kapanık bir hâlet-i ruhiyeye bürünmektedir. Bu şekilde eğitim alan bir talebe, toplum karşısına çıktığında çoğu kez sohbet ya da vaaz yapmaktan kaçınmaktadır.
- *Talebelerin konuşma becerilerinin gelişmemesi:* Medreselerde okutulan ve âlet ilimleri olarak adlandırılan kitapların çoğu, Arapçanın anlaşılmasına dönüktür. Dolayısıyla medreselerden mezun olan talebeler, ciddi bir kavaid bilgisine -gramer- sahip olurken Arapça konuşma yetisi fazla gelişmemektedir. 5 ila 8 yıl arasında ders alınmasına rağmen muhadese yetisinin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.
- *Medrese talebelerinin toplumsal örneklik misyonunu yitirmesi:* Medrese talebelerinin, gün geçtikçe “seküler” bir mahiyet kazanan toplumsal yaşam karşısında ulvî değerleri temsil eden bir konumda olması beklenmektedir. Ancak gerek medreseye “gönüllü” gelmeyen bir talebe kitlesinin var olması gerekse iletişim teknolojilerinin olumsuz yozlaştırıcı etkileri, “ideal” olandan oldukça farklı bir görünümle karşılaşılmasına neden olmaktadır. Cep telefonu, internet gibi cihazların medrese öğrencileri arasında yaygınlaşması ve bu cihazların ilim tahsilini kolaylaştırma amacı dışında kullanımı, medrese talebelerinin toplumsal örneklik misyonunu zedeleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.
- *Sosyal aktivitelerin az olması:* Medreselerde haftalık tatilin sadece bir günle sınırlı olması, talebelerin kendilerine yeteri kadar zaman ayıramamalarına sebebiyet vermektedir. Bu durum talebelerin kendilerini gerçekleştirme noktasında yetersiz kalmalarına ve ilmî sahalarda verimliliklerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca talebeler, toplumla etkileşim noktasında ve medrese dışındaki sosyal ortamlara uyum göstermekte zorluklar yaşamaktadır.
- *Kimi medreselerdeki talebelerin manevi donanım hususunda yetersiz olması:* Özellikle Şark medreseleri tasavvuf büyükleri tarafından açılmıştır. Bu sebeple medreselerin genelinde tasavvufun “edep” yönü ön plandadır. Medreselerde, talebenin diz çökerek ders okuması, dersin sonuna kadar sessizce dinlemesi, hoca ayaktayken oturmaması gibi

unsurlar bu durumun somut hallerini simgelemektedir. Ancak medreselerimiz içerisinde tasavvuf geleneğinden uzak medreseler de mevcuttur. Rapor kapsamında ziyaret ettiğimiz -daha çok tasavvufî gelenek tarafından açılmamış- medreselerin hocaları “manevi” yönün zayıf olmasından şikâyet etmektedir.

- *Eğitimin sadece erkeklere yönelik olması:* Medreselerin genel olarak tarih boyunca erkeklere dönük eğitim vermeleri, İslâm dünyasındaki kadınların ilmî bağlamda yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Son dönemlerde “hafızlık” merkezli kadın medreselerinin rağbet görmesi, kadınlara yönelik diğer alanlarda da eğitim veren medreselerin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.³⁸ Ayrıca medrese sisteminde kadınların ihmal edilmesi, “İslâm’da Kadın” imajına olumsuz bir muhteva kazandırmaktadır.
- *Medreselilerin toplum içerisindeki etkinliklerinin yitirilmesi:* Medreseler, kuruldukları dönemlerden yakın geçmişe kadar toplumsal düzlemde oldukça önemli görevler ifa etmiş olmalarına rağmen, günümüzde eski etkinliklerini yitirmişlerdir. Örneğin, geçmişte kan davaları ve husumetlerin sonlanması için başvuru kurumları olan medreseler, günümüzde böyle bir fonksiyon icra edememektedir.³⁹

2. CUMHURİYET’İN “DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME MERKEZLERİ” OLARAK İMAM-HATİP OKULLARI VE İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

Osmanlı’nın Batılılaşmasına paralel olarak uygulamaya konulan “mektep sistemi”, Cumhuriyetin medreseleri tasfiye etmesi sonucu alternatifsiz bir konum elde etmiştir. Din hizmetleri ve eğitimi noktasında medreselerden sonra ortaya çıkan boşluk ise, İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri vasıtasıyla doldurulmaya çalışılmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet’in “dini alana” dair endişeleri, bu alanı “Bizantist” bir yaklaşımla kontrol altında tutmaya dönük girişimlere yöneltmiştir. Başka bir deyişle, söz konusu müesseseler hem din görevlisi yetiştirme hem de dini kendi dünya tasavvuru doğrultusunda dizayn edip tekeline alma amaçlarına yönelik olarak teşekkül etmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde -başka alternatiflerin de bulunmayışından ötürü- halkın teveccühü bu kurumlara yönelmiş ve dini alana dair ihtiyaç gideren yapılar olarak görülmelerine olanak tanımıştır. Günümüzde İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinde eğitim görmek oldukça revaçtadır.

³⁸ Son dönemde “*İttihadu’l Ulema ve’l Medarisu’l İslamiyye (Âlimler ve Medreseler Birliği)*” adıyla Diyarbakır merkezli kurulan yapı, kadın medreselerine ağırlık vermeye başlamıştır. Söz konusu kurum tarafından Batman, Gaziantep, Bitlis, Diyarbakır ve İstanbul gibi illerden yüzlerce kadına icazet verilmiştir. <http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/144-alimeye-icazetleri-verildi.html> (Erişim Tarihi: 18.08.16)

³⁹ Rapor kapsamında ziyaret edilen ve Şark’ın en eski medreselerinden olan Bitlis/Norşin Medreseleri’nde yapılan bir günlük gözlemin neticesinde medreseyi ziyaret edenlerin sadece uzak illerdeki akrabalar olduğu tespit edilmiştir. Konuyla alakalı sorularımızı cevaplandıran medrese baş müderrisi Abdülkerim Çevik de, kan davalarında ve husumetlerde medreselerin eski etkinliklerinin kalmadığını ifade etmiştir.

2.1. İmam-Hatip Okullarının Tarihsel Serüveni

Türkiye'deki din eğitiminin üniversiteden önceki ayağını oluşturan İmam-Hatip Okulları, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereğince yirmi dokuz merkezde ilkokula dayalı dört yıllık olarak açılmış, bir talimatname ile bu okulların yönetimi ve öğretim şekli düzenlenmiş, okutulacak dersler ise şu şekilde belirlenmiştir:⁴⁰

- Kur'an-ı Kerîm
- Ğına (Musiki)
- Tefsir
- Hadis
- İlm-i Tevhid
- Din Dersleri
- Arabî
- Hitabet ve irşad
- Ahlak ve malumat-ı vataniye
- Türkçe
- Türk Edebiyatı
- Tarih
- Coğrafya
- Hesap
- Hendese
- Hayvanat
- Nebatat
- Ruhiyat
- Fizik ve kimya malumatı
- Tabakat
- Hıfzıssıhha
- Yazı
- Terbiye-i Bedeniye

Yirmi dokuz yerde açılan İmam-Hatip Okulları, 1924-1925 öğretim yılında yirmi dokuzdan yirmi altıya, 1925-1926'da yirmiye düşmüş, bir yıl sonra sadece İstanbul ve Kütahya'da birer okul kalmış, 1929-1930 öğretim yılında ise tamamen kapanmıştır.⁴¹ Osman Nuri Engin, Türkiye Maarif Tarihi adlı eserinde İmam-Hatip mekteplerinin bu kadar kısa sürede niçin kapandığını bu mekteplerin öğrenci bulamamasına bağlamaktadır.⁴²

Konuyla alakalı çalışmaları bulunan Prof. Dr. Halis Ayhan ise, genelde kabul gören kapanma sebeplerinin, “sorumlu makamların ilgisizliği ve mezunlarının gerek öğrenimlerini sürdürme gerekse

⁴⁰ Halis AYHAN: “İmam-Hatip Liseleri”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, Cilt 22, s.191.

⁴¹ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.191.

⁴² Osman Nuri ENGİN: **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul 1977, CİLT:5, s.1742. Aktaran: Halis AYHAN, **a.g.m.**

meslek elemanı olma açısından istikbale dair bir beklentilerinin kalmaması”⁴³ ve “okulların açıldığı ilk yıllardan itibaren başlayan olumsuz uygulamalar”⁴⁴ olduğunu ifade etmektedir.

İmam-Hatip Mekteplerinin kapatılmasından sonra doğan boşluk ve toplumda din görevlilerinin eksikliğinden doğan sıkıntılar, bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Dönemin iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin Yedinci Kurultay’ında söz alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, din görevlisi sıkıntısının ulaştığı had safhayı örneklerle anlatmış ve “ölüleri zamanında gömmek için” imam bulunamadığını dile getirmiştir.⁴⁵ Bu talepler neticesinde ilk defa 15 Ocak 1949’da İstanbul ve Ankara’da olmak üzere “İmam-Hatip Kursu” adıyla on aylık bir öğretim kurumu açılmış, daha sonra bunların sayısı ona çıkmıştır. Ülkenin din görevlisi ihtiyacının karşılanması düşüncesiyle ortaokul mezunlarından askerliğini yapmış olanların kabul edildiği bu kurslar, 1958 yılına kadar devam etmiştir.⁴⁶

1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti (DP)’nin iktidara gelmesi ise, halkın dini eğitim noktasındaki taleplerinin daha açık ifade edilmesine ve bu konuda önemli gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Halktan gelen bu talepler üzerine toplanan Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Müdürlük Komisyonu, 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı kararıyla Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 4. maddesine istinaden İmam-Hatip Okullarının açılmasına karar verdi ve bu karardan dört gün sonra İstanbul, Ankara, Adana, Konya, Kayseri, Maraş ve Isparta’da ilkokula dayalı ortaokul seviyesinde dört yıllık İmam-Hatip Okulları öğretime başladı.⁴⁷

Daha sonraki süreçte Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı kararıyla İmam-Hatip Okullarının orta kısmı kapatılırken lise kısmı üç yıldan dört yıla çıkarılmış, bu arada farklı derslerden sınava girmek şartıyla İmam-Hatip Okul’nun bir sınıfından liseye veya lise dengi başka bir okula geçme imkânı tanınmış, bundan sonra birçok İmam-Hatip Okulu mezunu lise imtihanlarına girip lise diploması alarak çeşitli fakültelere girmiştir.⁴⁸ 1972’de yayımlanan "Milli Eğitim Reformu Stratejisi"yle ilgili kararname ile İmam- Hatip Okulu adı İmam-Hatip Lisesi şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁹

İmam-Hatip liselerindeki meslek derslerinin yetersiz kaldığı yolunda Diyanet İşleri Başkanlığı’nca ortaya konan tespitler dikkate alınarak 1974 yılında ortaokul programına seçmeli dersler olarak Kur’an-ı Kerim ve Arapçanın konması üzerine, İmam-Hatip Lisesi binalarındaki ortaokul öğrencilerinin anılan dersleri seçmeleri bu okullara ilgiyi daha da arttırmıştır. Nitekim bu karardan sonra İmam-Hatip liselerinin orta kısımları 58’den 101’e, yeni kayıt yaptıranların sayısı

⁴³ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.191.

⁴⁴ Halis AYHAN: **Türkiye’de Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2014, s.55.

⁴⁵ **CHP Yedinci Kurultay Tutanağı**, Ankara 1947, s.457.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391

⁴⁶ Halis AYHAN, “İmam-Hatip Liseleri”, s.191.

⁴⁷ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.191.

⁴⁸ Halis AYHAN, **Türkiye’de Din Eğitimi**. s.199-201.

⁴⁹ **M.E.B. Tebliğler Dergisi**, Sayı: 1723, Ankara 1972. Aktaran: Halis AYHAN, **Türkiye’de Din Eğitimi**, s.205.

3334'ten 18.896'ya çıkmıştır. Aynı hızlı artış sonraki yıllarda da devam etmiş, okul sayısı 1976'da 148'e, 1977'de 334'e yükselmiş, 1980 ihtilal dönemi de dâhil olmak üzere 1997'de temel eğitimi kesintisiz sekiz yıla çıkararak yasanın uygulanmasına kadar İmam-Hatip liseleri istikrarlı gelişmesini sürdürmüştür.⁵⁰

28 Şubat 1997 yılında gerçekleştirilen post modern darbe İmam-Hatip Okulları için bir dönüm noktası olmuş, hem okullar hem de okullarda eğitim gören öğrenciler ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Dönemin askerî erkânı tarafından 1000 yıl süreceği belirtilen bu süreç içerisinde, bütün ilköğretim okullarında tek tip program uygulayan model benimsenmiş, bu suretle diğer meslek liseleriyle birlikte İmam-Hatip liselerinin de orta kısımları kapatılmıştır.⁵¹ İmam-Hatiplerin ortaöğretimleri 28 şubat sürecinden 2012-2013 eğitim ve öğretim dönemine kadar kapalı tutulmuştur. 2011 yılına kadar ise, “katsayı uygulaması” ile İmam-Hatip öğrencileri üniversiteye giriş süreçlerinde mağdur edilmiştir.

2012-2013 eğitim ve öğretim döneminden itibaren yürürlüğe giren “4+4+4 Eğitim Sistemi” ile İmam-Hatip okulları ciddi bir ivme kazanmıştır. 2015-2016 dönemi verilerine göre, 677 bin 205'i İmam-Hatip liselerinde, geri kalanı İmam-Hatip ortaokulunda olmak üzere İmam-Hatipli sayısı 1 milyon 200 bini geçmiştir.⁵²

2.2. İlahiyat Fakültelerinin Tarihsel Serüveni

3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 6 Mart 1924'te de Resmi Gazetede yayınlanan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla⁵³ tüm medreseler, Maarif Vekâleti'ne devredilmiş, 11 Mart 1924 tarihinde ise Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından yayınlanan bir genelgeyle kapatılmıştır.⁵⁴ Medreselerin kapatılmasından sonra, din alanında okuyacak kişilere eğitim verecek kurumların açılması kararlaştırılmıştır.⁵⁵ Meclisin aynı oturumunda Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi açılmasına da karar verilmiştir.

Türkiye'de açılan ilk İlahiyat Fakültesi, 1 Eylül 1900 tarihinde İstanbul'da açılan Darülfünun-ı Şahane'deki Ulum-i Aliye-i Diniyye Şubesi'dir. Dört yıl süreli bu şubede tefsir, hadis ve usulü, fıkıh ve usulü, kelam ve tarih-i din-i İslam dersleri okutulmuştur. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra büyük ölçüde değişikliğe uğrayan Darülfünun-ı Şahane'nin adı önce Darülfünun-ı Osmani'ye, 1913 yılından itibaren ise İstanbul Darülfünunu'na dönüştürülmüştür. Ulum-i Aliye-i Diniyye Şubesi'nin adı da Ulum-i Şer'iyye olarak değiştirilmiştir.⁵⁶

⁵⁰ Halis AYHAN, “İmam-Hatip Liseleri”, s.192.

⁵¹ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.192.

⁵² <http://www.milliyet.com.tr/imam-hatip-liselilerin-sayisi-1-gundem-2272901/>

⁵³ Resmi Gazete, Tarih: 06/03/1340, Sayı: 63.

⁵⁴ Mustafa ARMAĞAN: “Medreseler kanunla değil, genelgeyle kapatılmıştı” <http://www.mustafaarmagan.com.tr/medreseler-kanunla-degil-genelgeyle-kapatilmisti/> (Erişim Tarihi: 18.08.2016)

⁵⁵ İlgili 4. Maddede, “Maarif Vekaleti, yüksek diniyat mütehassısaları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hizmet-i diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir” denilmektedir.

⁵⁶ Halis AYHAN: “İlahiyat Fakültesi”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, Cilt: 22, s.70.

7 Ekim 1925 tarihli Darülfünun Talimatnamesi'nde ise İlahiyat Fakültesi adı yer almış ve okutulacak dersler tefsir, hadis, fıkıh tarihi, içtimaiyat, ahlak, İslam dini tarihi, Arap edebiyatı, din felsefesi, kalam tarihi, tasavvuf tarihi, felsefe tarihi, İslam bediiyatı, hâlihazırda İslam mezhepleri, akvam-ı İslamiyye etnografyası, Türk tarih-i dinisi, tarih-i edyan olarak tespit edilmiştir.⁵⁷

İstanbul Darülfünunu 31 Mayıs 1933'te çıkarılan bir kanunla kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuş; İlahiyat Fakültesi de ortaöğretim kurumlarından din derslerinin kaldırılması, Diyanet İşleri teşkilatında kadro bulunamaması ve sonuç olarak mezunlarının istihdam edilememesi gibi sebeplerle kapatılmış, yerine öğrencisi olmayan İslam Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.⁵⁸

14 Ocak 1948'de bazı milletvekilleri bir İlahiyat Fakültesinin açılması yönünde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun teklifi sunmuş, nihayet 4 Haziran 1949 tarih ve 5424 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuş, fakülte 21 Kasım 1949'da öğretime başlamıştır.⁵⁹

Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan fakültenin ders programı şöyledir:⁶⁰

- Arapça
- Farsça
- Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca)
- Sosyoloji
- Mantık ve İlimler Felsefesi
- İslam Dini ve Mezhepler Tarihi
- İslam Sanatları Tarihi
- Mukayeseli Dinler Tarihi

1953-54 yılında Fakülte'nin bütün sınıfları teşekkül ettikten sonra ise şu dersler okutulmuştur:

- Arapça
- Farsça
- Yabancı Dil
- Klasik Dini Türkçe Metinler
- Kur'an ve İslam Dini Esasları
- İslam Tarihi
- Din Psikolojisi
- Din Sosyolojisi
- Felsefe
- Mantık
- Tefsir
- Hadis

⁵⁷ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.70.

⁵⁸ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.71.

⁵⁹ Halis AYHAN, **Türkiye'de Din Eğitimi.** s.224.

⁶⁰ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.224.

- İslam Mezhepleri Tarihi
- Kelam
- İslam Felsefesi
- Dinler Tarihi
- İslam Hukuku
- İslam Sanatları Tarihi
- Tezyini Sanatlar ve Paleografi
- Tasavvuf Tarihi
- İnkılâp Tarihi

Fakülte müfredatında olan dersler, isabetli bulunmuş fakat ders veren hocaların çoğunun meslekten olmayan Felsefe, Tarih ve Sanat Tarihi gibi alanlarda uzmanlaşan kişilerden teşekkül etmesi fakülteden istenilen verimin alınmasına engel teşkil etmiştir. Bu sebeple ülke dışından birçok hoca getirtilmiştir.⁶¹

Ülkeye dışarıdan gelen Muhammed Tayyib Okiç (ö.1977) ve Muhammed Tavit Tanci (ö.1974) gibi hocalar, fakültenin ilk ilahiyatçı kadrosunun yetişmesine büyük emek vermiş kişiler olarak zikredilmektedirler.⁶²

1959'da Milli Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu'nun, Talim ve Terbiye Kurulu'nun kararına dayanan 17 Kasım 1959 gün ve 575 sayılı kararı ile İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. İmam-Hatip Okulları mezunlarını kabul eden dört yıl süreli enstitüyü Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1980) Yüksek İslam Enstitüleri takip etmiş, Yozgat Yüksek İslam Enstitüsü 1981 'de bakanlıkça kapatılmıştır.⁶³ Bu enstitülerden mezun olanlar İmam-Hatip Ortaokullarında meslek dersleri öğretmeni olarak görev yaptıkları gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftülük ve vaizlik gibi kadrolarına da atanmıştır.⁶⁴

1971 yılında ise Erzurum Atatürk Üniversite'sine bağlı beş yıllık İslami İlimler Fakültesi kurulmuştur.⁶⁵ Türkiye'de, fakülte düzeyindeki ikinci kurum olarak kabul edilmekte olan⁶⁶ fakülte 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü ile birleştirilmiştir.⁶⁷

⁶¹ Abdülnasır SÜT ve Ercan ÇAĞLAYAN: “**Tek Parti Dönemi Din Eğitimi Politikaları**”, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl Ağustos 2013, Cilt:1, s.206.

⁶² Adnan DEMİRCAN: **Türkiye’de İlahiyat Sorunu**, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s.22.

⁶³ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.71.

⁶⁴ Adnan DEMİRCAN: “**Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Serüveni**”, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl Ağustos 2013, Cilt:1, s.38.

⁶⁵ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.71.

⁶⁶ Adnan DEMİRCAN, **a.g.m.** s.38.

⁶⁷ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.71.

Daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen ve toplumun hemen her kesimini etkileyen 12 Eylül 1980 darbesi, İlahiyat Fakülteleri'ni de etkilemiştir. Bu dönemde Erzurum ve Yozgat Yüksek İslam Enstitüleri kapatılmış; Yüksek Din Öğretimi kurumlarının sayısı ondan sekize düşmüştür.⁶⁸

1980 darbesinden sonra Turgut Özal liderliğinde iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) döneminde Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Daha sonraki süreçten iktidara gelen DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Döneminde ise İlahiyat Fakültelerinin sayısında ilk ciddi artışın gerçekleştiği gözlenmektedir.⁶⁹

1992 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı ilahiyat Fakültesi yanında Sivas (Cumhuriyet Üniversitesi, 1992), Darende (İnönü Üniversitesi, 1992), Van (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1993), Rize (Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1993), Çorum (Gazi Üniversitesi, 1993), Diyarbakır (Dicle Üniversitesi, 1993), Adana (Çukurova Üniversitesi, 1993), Isparta (Süleyman Demirel Üniversitesi, 1993), Adapazarı (Sakarya Üniversitesi, 1993), Elazığ (Fırat Üniversitesi, 1994), Çanakkale (Onsekiz Mart Üniversitesi, 1995) ve Kahramanmaraş'ta da (Sütçü imam Üniversitesi, 1996) İlahiyat Fakülteleri kurulmuş olup toplam yirmi iki fakültede eğitim öğretim devam etmektedir.⁷⁰

28 Şubat 1997 günü yapılan “post-modern darbe” ile İlahiyat Fakülteleri yeni bir döneme girmiş ve ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde;

- İlahiyat Meslek Yüksek Okullarına öğrenci alımı durduruldu.
- İkinci öğretimi bulunan fakültelerdeki ikinci öğretim bölümleri kapatıldı.
- İlahiyatlardaki hazırlık sınıfları kapatıldı.
- İlahiyat Fakültesinin kontenjanlarına kısıtlamalar getirildi.
- 1992 yılında kurulan İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi ile 1993 yılında kurulan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğrenci alımı durduruldu.
- Öğrencilerin derslere başörtülü girmeleri yasaklandı.
- Katsayı uygulamasının yürürlüğe girmesiyle, İmam-Hatip mezunları dışındakilerin İlahiyat Fakültelerine yerleşmesi imkânsızlaştırıldı.⁷¹

1998-1999 öğretim yılından itibaren ise üniversitelerde Eğitim Fakülteleri bulunan İlahiyat Fakültelerinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı ile İlahiyat Lisans Programı olmak üzere iki ayrı program uygulanmaya başlanmış olup ilk programı takip eden öğrencilerin İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olacak şekilde yetiştirilmesi, ikinci programdan mezun olanların ise Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatındaki çeşitli

⁶⁸ Adnan DEMİRCAN, **Türkiye’de İlahiyat Sorunu**, s.28.

⁶⁹ Adnan DEMİRCAN: “**Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Serüveni**”, s.40.

⁷⁰ Halis AYHAN, **a.g.m.** s.71.

⁷¹ Adnan DEMİRCAN, **a.g.m.** s.40.

görevlerden başka ortaöğretimde ve İmam-Hatip liselerinde öğretmenlik görevi alabilecekleri kararlaştırılmıştır.⁷²

Kasım 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemi ise, dini eğitim kurumlarıyla alakalı yapılan çalışmaların en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönem içerisinde hem İlahiyat Fakülteleri, hem İmam Hatip Okulları hem de İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği programlarının sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Açılan fakültelerin büyük çoğunluğunun ismi İlahiyat Fakültesi olmakla birlikte, İslami İlimler Fakültesi ve Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi adıyla açılanlar da mevcuttur.

Fakültelerin sayısının artış göstermesiyle doğal olarak kontenjanlar da artmış, bu durum da üniversite adayı olan öğrencilerin İlahiyat Fakültelerine yönelmesine olanak sağlamıştır. 2003 yılında İlahiyat Fakültelerinin toplam kontenjanı –yaklaşık olarak yarısı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programına ait olmak üzere- 920; 2006 yılında -İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları Eğitim Fakültelerine bağlandığı için- 650 iken, 2011’de 7995 yükselmiştir. 2012 yılında ise İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı kontenjanı da dâhil İlahiyat Fakültelerinin kontenjanları 12390’a yükselmiştir.⁷³

İlahiyat Fakülteleri’ne bağlı olarak eğitim yapan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı, 2006-2007 öğretim yılında Eğitim Fakültelerine bağlanmış, 10 Mayıs 2012 tarihinde YÖK Genel Kurulu tarafından tekrardan İlahiyat Fakültelerine bağlanmışlardır.⁷⁴ 17 Nisan 2014 tarihinde toplanan YÖK Genel Kurulu’nda ise tamamen kapatılmıştır.

Mevcut durumda, bir yıl Arapça hazırlık ve dört yıllık lisanstan oluşan İlahiyat Fakülteleri’ne ek olarak Anadolu Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde de iki yıllık İlahiyat Ön Lisans Programları mevcut bulunmaktadır. Burada okuyan öğrenciler, Dikey Geçiş Sınavı (DGS)’na girip örgün öğretime geçebilmekte veya İlahiyat Tamamlama Programı⁷⁵ (İLİTAM) ile açıktan dört yıla tamamlayabilmektedirler.

2.3. İlahiyat Fakültelerinin Sorunları ve Öneriler

Günümüzde ilahiyat fakültelerinin sayısında ve fiziki olanaklarında önemli iyileştirmeler yapılmakla beraber, işleyiş ve verimlilik açısından ciddi sorunların bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

- *Eğitim ve öğretime ayrılan sürenin yetersiz oluşu:* İlahiyat Fakültelerindeki mevcut eğitim öğretim süresi dönemlik 14 haftadır. Öğrencilerin ilk ve son haftalarda devamlılıkta gevşeklik göstermeleri ile dönem içerisinde yapılan vize ve finallerin bir veya iki haftayı kapsamaması, yıl içerisinde eğitime ayrılan süreyi ve dolayısıyla verimliliği azaltmaktadır.

⁷² Halis AYHAN, *a.g.m.* s.71.

⁷³ Adnan DEMİRCAN, *a.g.m.* s.41.

⁷⁴ Adnan DEMİRCAN, *Türkiye’de İlahiyat Sorunu*, s.32.

⁷⁵ Bu program ilk defa 2005 yılında Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi’ne bağlı olarak açılmıştır.

- *Eğitim sürecinde seçmeli derslerin fazla olması:* Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinin eğitim süresi 1 yılı Arapça hazırlık olmak üzere toplam 5 yıldır. Eğitim süresinin uzun olmasına karşın zorunlu derslerin az olması, seçmeli ders sayısının çoğalmasına neden olmuştur. Yalnızca birinci sınıfta mevcut olan seçmeli ders sayısı beştir. Bu durum yerine seçmeli dersleri sınırlandırıp, Arapça başta olmak üzere temel derslere daha fazla ağırlık verilmelidir.
- *Grammer bilgisinin noksanlığı:* İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin muhadese (konuşma) yetisi olmasına karşın kavaid bilgilerinin (gramer) yetersiz kalması önemli bir eksikliklerdir. Kimi üniversiteler Arapça hazırlık sınıflarında kavaid ve muhadese yetisini dengeli bir şekilde geliştirmekte başarılı olsa da, genel olarak fakültelerin ekseriyetinde bu sorun mevcut bulunmaktadır. Buna yönelik Arapça hazırlık süresinin uzatılması ya da eğitim süresince düzenli bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Bunun dışında öğrencilerin Arapça gramer bilgisi noktasında “medrese” gibi kurumlardan istifade etmesine yönelik ortak platformlar tesis edilmelidir.
- *Fakültelerdeki eğitimin karma oluşu:* İlahiyat Fakülteleri’nde öğrenim gören öğrencilerin mezun olduktan sonra daha çok toplumda dini görevlerde bulunmaları, onların dini kural ve kaidelere karşı daha fazla özen göstermelerini gerektirmektedir. Özellikle Kur’an ve dini muhtevaya sahip metinlerle sürekli iştilgal edilen müesseselerde karma eğitimin icra edilmesi, söz konusu hususu olumsuz etkilemektedir.
- *İlahiyat Fakültelerinin “âlim” yetiştirme misyonuna sahip olmaması:* İlahiyat fakülteleri, genel olarak kurumsal amaçlarını “din bilgini” yetiştirme olarak izah etmektedir. Ancak toplumsal algı ve beklenti, “âlim” yetiştirilmesine yöneliktir. İlahiyatların bu misyona sahip olmamaları fakat müftü, vaiz gibi önemli konulara personel sağlamaları ve popüler bazı ilahiyatçıların “fetva mercii” olarak lanse edilmesi, önemli tartışmalara ve sorunlara sebebiyet vermektedir.
- *Amelî noktada zayıf kalındığı algısı:* İlahiyat Fakülteleri’nde ders veren hocalar ve öğrencilerin bir kesiminde dinin temel prensiplerini hayata geçirme noktasında zayıflıklar ortaya çıkmaktadır. Toplumun “teolog” yetiştirme ötesinde bir beklenti içerisinde olduğu fakültelerin, teorik düzlemde verimli olsa bile dinin pratize edilmesi hususlarında zaafiyet göstermesi tartışmalara neden olmaktadır. Konuyla ilgili görüştüğümüz Siyer Araştırmaları Vakfı Başkanı Muhammed Emin Yıldırım, fakülteye giden öğrencilerin ekseriyetinin önceki süreçte ibadete daha düşkün olduklarının gözlemlendiğini ifade etmiştir.
- *Öğrencilerin çalışacakları mesleki alanlardan eğitim sürecinde uzak kalmaları:* İlahiyat fakültesi lisans bölümünü okuyan öğrencilerin mesleki çalışma alanlarından uzak bulunmaları, daha sonra uyum problemlerine yol açabilmektedir. Bu nedenle, cami, Kur’an kursu ve okullarda bölümle ilgili staj programları geliştirilmelidir.

- *Öğrencilerin fakülte hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamaları:* Konuyla ilgili yapılan bir ankette, fakülteye gelen öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, fakülte hakkında bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir.⁷⁶
- *Fakülte bünyesindeki hocalarla ilgili sorunlar:* İlahiyat Fakültesinde eğitim gören öğrenciler ile yapılan bir anket çalışmasında, öğrencilere sorulan “Öğretim elemanlarında gördüğünüz en önemli eleştiri konuları nelerdir” sorusuna öğrencilerin %22,6’sı “öğrenciler ile ilişkilerde yetersizlik”, %22,2’si “dersi sunmada yetersizlik”, %18,7’si “öğrencilerin ihtiyaç ve taleplerini önemsememek”, %9,7’si “başarıyı değerlendirmede objektif olmamak”, %6,9’u “alan bilgisinde yetersizlik”, %6,9’u “kendini geliştirmemek”, %3,4’ü “fazla mutaassıp olmak”, %2,5’u “fazla modern olmak”, %6,9’u da “başka” seçeneğini işaretlemiştir. “Başka” seçeneğini işaretleyenlerin yazdıkları eleştiri konuları ise şunlar olmuştur: Öğrencilere değer vermeme/ Aşırı tenkitçi olma/ Pedagojik formasyon eksikliği/ Öğrencilerin eleştirilerine önyargılı bakma/ Öğrencilere kaba ve kırıcı davranma/ Diyalog eksikliği/ Öğrenciler arasında ayırım yapma/ Öğrencileri nota göre değerlendirme/ Motivasyon eksikliği/ Üniversite öğrencisinden ziyade çocuk muamelesi yapma/ Arapça hocalarının yetersizliği/ Rehberlik yapmama/ Heyecanlarını yitirmiş olma/ Tevazu eksikliği/ Geçmişe saygısızlık/ Alanları dışında derslere girme/ Güncel meseleleri yorumlamama/ Yoklamayı, sınavları ve notu silah olarak kullanma.⁷⁷ Hocalara yönelik dile getirilen bu sorunlar, öğrencilerin yaklaşımlarını da derinden etkilemektedir.
- *İlahiyat Fakültelerini tercih noktasında atama avantajına odaklanılması:* Son yıllarda ilahiyat mezunlarının çalışma alanlarındaki ihtiyaçtan ötürü atama puanlarında ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Bu durum, ilahiyat alanına uzak kimselerin “atama avantajı” nedeniyle fakülteye yönelmesine sebebiyet vermekte ve niteliği olumsuz etkilemektedir.
- *Kontenjanların çok fazla olması:* Son dönemlerde ilahiyatta verimliliği düşüren en önemli sebeplerden biri de kontenjanların fazla oluşudur. Bu durum, üniversiteye giriş sınavında ilahiyat fakültelerinin taban puanlarının düşmesine ve dolayısıyla başarılı profili düşük öğrencilerin fakülteye girişlerinin mümkün olmasına neden olmaktadır.
- *İLİTAM (İlahiyat Tamamlama Programı) kaynaklı sorunlar:* İlahiyat Ön Lisans Programı’nda okuyan öğrencilerin eğitimlerini 4 yıllık programlara tamamlamaları amacıyla açılan İLİTAM’da verilen derslerin fakülte müfredatıyla aynı olmaması ve derslerin daha rahat geçilmesi, öğrencilerin İLİTAM’a yönelmesine neden olmuştur. Böylelikle fakültede okutulan bazı dersleri alamayan öğrenciler, ilahiyat alanından ilmî olarak daha az istifade edebilmektedir. Ayrıca İLİTAM programı kapsamında eğitim alan öğrencilerin sosyal ilişkiler açısından yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Ancak İLİTAM ile ilgili sorunların

⁷⁶ İbrahim TURAN ve Bayramali NAZIROĞLU, “İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sinop Şubat 2015, Cilt: 8, Sayı:36, s.470.

⁷⁷ Ahmet KOÇ: “İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 2003, Sayı: 25, s.41-42.

doğurmaktadır. Bu nedenle ilahiyat ya da Arap Dili ve Edebiyatı gibi bölümleri tercih etmek isteyen adaylara yönelik LYS formatında bir sınavın yapılması gerekmektedir. Böylelikle “atama avantajı” nedeniyle ilahiyatların tercih edilmesinin de önü alınmış olacaktır.

- *Ders kitaplarındaki yetersizlik:* İmam-Hatip okullarında verilen Arapça, Hadis vb. alan derslerinde öğrencilerin istenilen seviyeyi yakalayamadığı gözlenmektedir. Özellikle Arapça kitapların öğrenciye ilmî açıdan önemli bir katkı yapmadığı görülmektedir.
- *Dışlanma korkusu:* İmam-Hatip Okullarına kayıt yapmak isteyen öğrenciler, toplumda var olan “İmam-Hatipli ise sadece imam olacaktır” anlayışından olumsuz etkilenmektedir. Bu anlayış, çocuklarda bir kaygı problemine neden olmaktadır. Bu bağlamda, “İmam-Hatipli” imajına katkı sağlayacak tanıtım etkinliklerinin düzenlenmesi gerekmektedir.
- *İmam Hatip Okulları öğrencileri ile İlahiyat Fakülteleri öğrencileri arasındaki kopukluk:* İmam-Hatip okullarında eğitim gören öğrenciler ile ilahiyat fakültelerindeki öğrenciler arasında düzenli bir irtibatın kurulması önem arz etmektedir. Zira ilahiyat öğrencilerinin tecrübe ve birikimlerini İmam-Hatip öğrencilerine aktarması, bu okullardan mezun olacak öğrencilerin bilinç düzeylerine ve niteliklerine doğrudan etki edecektir. Bu bağlamda, ilahiyat öğrencileri ile İmam-Hatip öğrencileri arasında “koçluk” benzeri sistemlerin geliştirilmesi faydalı olacaktır.
- *Bina ve yurt sıkıntısı:* 28 Şubat sürecinden sonra İmam-Hatip Okullarına var olan ilgi azalmıştır. Son yıllarda ise bu ilgi hızla artmakta hatta diğer okulları geride bırakmaktadır. Ancak geçen yıllardan kaynaklanan ilgisizliğin beraberinde getirdiği fiziki-tekniik olumsuzluklarla karşılaşılmaktadır. Özellikle birçok ilçede yeni açılmaya başlanan İmam-Hatip Okullarına talep yoğun olduğu için kalabalık sınıflarda ders yapılmak zorunda kalınmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Medreseler, İslâm kültür ve medeniyetinin inşa edilmesinde önemli katkıları bulunan, İslâm tarihi boyunca öncü âlim şahsiyetlerin ve önemli devlet adamlarının yetişmesine imkân sağlayan ilk sistematik eğitim kurumlarımızdır. Başka bir deyişle medreseler, İslâm dünyasının birçok noktasında “ideal insan yetiştirme” amacına matuf olarak hizmet vermiş ilmî müesseselerdir. İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri ise, Cumhuriyet Türkiye’sinde medreselerin ilgası sonrası dinin istenilen doğrultuda yönlendirilmesi ve dini hizmetlerde bulunacak personel yetiştirme amaçlarıyla oluşturulmuş yapılanmalardır.

Kadim İslâm medeniyetinin zirve dönemlerinde teşekkül etmiş medreseler ile Cumhuriyet Türkiye’sinin din görevlisi yetiştirme ve dini kontrol altında tutma projelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan İmam-Hatip ve İlahiyat gibi din eğitimi veren okulların, kuruluş mantalitetlerinden farklı bir noktaya evrildikleri görülmektedir. Medreseler, medeniyet serüvenimizin kritik dönemlerinde icra ettikleri fonksiyonlarını yitirmiştir. Bu kurumlar müfredat olarak kapsamlılığını kaybetmiş ve İslâm dünyasının ihtiyaç duyduğu “ideal insan yetiştirme” misyonunu yürüten eğitim müesseseleri olma hususunda kayda değer eleştirilerle karşılaşacak bir konuma gelmiştir. İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri ise, farklı niyetlerle teşekkül etse bile süreç içerisinde halk tarafından benimsenen ancak maneviyat açısından ciddi zaafiyetleri bulunan, İslâm medeniyetinin kadim birikimiyle irtibatı zayıf olan ve -medreseler gibi- günümüz problemlerine çözüm üretebilme noktasında yetersiz kalan bir profil çizmektedir.

İnsanlığa yeniden öncülük edecek İslâm medeniyetinin, eğitim sahasında güçlü bir donanıma sahip olması elzem bir durumdur. Dini eğitim veren kurumların ciddiyetle ıslah edilmesi ve günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir formata büründürülmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye özelinde medreseler ile din eğitimi veren İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinin mercek altına alınması, ilmî düzlemde ciddi çalışmalarla tetkik edilmesi, eksiklerinin tespit edilip giderilmesine yönelik girişimlerin başlatılması gerekmektedir. Türkiye’nin önemli merkezlerinde söz konusu amaçlara yönelik medrese âlimleri, İmam-Hatip ve İlahiyat hocaları, eğitim sosyologları ve pedagogların katılımıyla sempozyumlar ve istişare toplantıları düzenlenmelidir.

Medrese, İmam-Hatip ve İlahiyatların, karşılıklı etkileşim içerisinde bulunacakları ve birbirlerini besleyecekleri/tamamlayacakları yeni bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç vardır. Söz konusu yeni kurumsal yapılanma, İslâm medeniyetinin kadim birikiminden ilham alarak, kontrol altına alma eğilimiyle değil ihtiyaç merkezli bir yaklaşımla inşa edilmelidir. Bu yapılanmaya gidilirken, medreseler “sivil ve özerk” kimliklerini yitirmemelidir. Medreselerin ekonomik problemleri ve denetim mekanizması sorunu, yasal zeminde tesis edilecek “vakıf sistemi” ile çözüme kavuşturulabilir.

KAYNAKÇA

- AYHAN, Halis: “İlahiyat Fakültesi”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 22, İstanbul 2003.
- AYHAN, Halis: **Türkiye’de Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2014.
- AYHAN, Halis: “İmam-Hatip Liseleri”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 22, İstanbul 2000.
- BOZKURT, Nebi: “Medrese”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 28, İstanbul 2003.
- ÇİÇEK, Halil: **Şark Medreselerinin Serencamı**, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.
- DEMİRCAN, Adnan: **Türkiye’de İlahiyat Sorunu**, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- DEMİRCAN, Adnan: “**Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Serüveni**”, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl Ağustos 2013.
- EROĞLU, Mehmet Şerif: “**Molla Ali et-Teramihî ve Tasrif Adlı Eseri**”, I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- GÖZÜTOK, Şakir: “**Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler**”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş Temmuz 2013.
- Hafız Ebubekir Ahmed bin Hüseyin el-Beyhaki: **es-Sünenü’l Kübra**, Matbaatu Mecelleti Daireti’l Maarif.
- HAMİDULLAH, Muhammed: **İslam Peygamberi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- İbn Adim: **Buğyetü’t-Taleb Fi Tarihi Haleb Daru’l Fikr**, Beyrut.
- İbn Hallikan: **Vefayat**.
- İbn Kesir: **el-Bidaye ve’n Nihaye**, Daru’l Kutubü’l İlmiyye, Tab 3, Cilt:11, Beyrut 1987.
- İPŞİRLİ, Mehmet: “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 28, İstanbul 2003.
- KAZICI, Ziya: **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- KOÇ, Ahmet: “İlahiyat Fakültesi (İlahiyat Lisans Programı) Öğrencilerinin Sorunları ve Beklentileri”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 2003/2.
- MAKDİSİ, George: **İslam’ın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı’da Beşeri İlimler**, Tercüme: Hasan Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2009.
- M.E.B. Tebliğler Dergisi**, Sayı: 1723, Ankara 1972.
- Nâcî Ma’rûf: **Medarisu Kable’n Nizamiye**, Matbaatu’l Mecmei’l İlmî Irakî, 1973.
- ÖCAL, Mustafa: “**Osmanlı Devletinin Son Döneminde Gerçekleştirilen Medrese Islahatları Üzerine Bir Değerlendirme**”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş Temmuz 2013.
- Resmi Gazete**, Tarih: 06/03/1340, Sayı: 63.
- SÜT, Abdülnasır ve ÇAĞLAYAN, Ercan: “**Tek Parti Dönemi Din Eğitimi Politikaları**”, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl Ağustos 2013.
- ŞÜMEYSANİ, Hasan: **Medarisü Dimaşk fi’l-asri’l-Eyyübi**, Beyrut 1403/1983.
- TURAN, İbrahim ve NAZIROĞLU, Bayramali: “İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sinop Şubat 2015.

TURAN, Abdülkadir, **Ümmetin Bir Azası Olarak Kürtlerde İslami Kimliğin Gelişmesi**, Dua Yayıncılık, İstanbul 2011.

ZEYDAN, Corci: **İslam Medeniyeti Tarihi**, Cilt:3.

Vâkidî: **Fütuhü'ş-Şam**, Mısır 1302.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391

<http://www.mustafaarmagan.com.tr/medreseler-kanunla-degil-genelgeyle-kapatilmisti/>

<http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/144-alimeye-icazetleri-verildi.html>

<http://www.milliyet.com.tr/imam-hatip-liselilerin-sayisi-1-gundem-2272901/>

RAPOR KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜLAKATLAR

	MÜLAKAT YAPILAN ŞAHISLAR	UNVAN
1	Mela Enver Kılıçaslan	Âlimler ve Medreseler Birliği (İTTİHAD) Başkanı
2	Mela Cemal Çınar	Âlimler ve Medreseler Birliği (İTTİHAD) Üyesi
3	Mela Muhammed Becirmanî	Müdris (Şeyh Abdülğani Haznevî'nin Halifesi)
4	Muhammed Emin Yıldırım	Siyer Araştırmaları Vakfı Başkanı
5	Şeyh Burhanettin Mücahid	Tillo Medresesi Baş Müdrisi
6	Şeyh Nurettin Mutlu	Norşin Medresesi Kurucusu Şeyh Abdurrahman-i Tağî'nin torunu/Baş Müdris
7	Şeyh Abdülkerim Çevik	Norşin Medresesi Kurucusu Şeyh Abdurrahman-i Tağî'nin torunu/Baş Müdris
8	Şeyh Fethullah Ayte	Ohin Medresesi Baş Müdrisi
9	Mela Mahmut Keskin	Müdris-İstanbul
10	Mehmet Ali Arslan	Müdris/Mütercim-Batman
11	Mela Şuayp Hezer	Eski Müdris-Batman
12	Mela Yusufê Sôra	Eski Müdris-Batman
13	Mela Abdurrahmanê Hâwê	Mela Muhyiddinê Hâwê'nin oğlu / Müdris
14	Mela Kazım Uysal	Eski Müdris-Batman
15	Yavuz Kamadan	İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Hazırlık Sınıfları Koordinatörü
16	Prof. Dr. Adnan Demircan	İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi
17	Prof. Dr. Halil Güneç	Eski Müdris/Eski Öğretim Görevlisi/Eski Müftü
18	Doç. Dr. Şakir GÖZÜTOK	Van YYÜ Üniversitesi Öğretim Görevlisi
19	Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA	Siirt Üniversitesi Öğretim Görevlisi